

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA FUQAROLIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA DAVLAT MADHIYASINING PEDAGOGIK-METODIK IMKONIYATLARI

Sharipov San'atjon Valijonovich,
Toshkent amaliy fanlar universiteti o'qituvchisi
sharipovsanatjon@784gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9400-4173>

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish jarayonida O'zbekiston Respublikasi Davlat Madhiyasidan foydalanishning pedagogik-metodik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqolada davlat ramzlari vositasida o'quvchilarda vatanparvarlik, milliy g'urur, ijtimoiy mas'uliyat, jamoaviylik, huquqiy ong va axloqiy munosabatni rivojlantirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, madhiya matnini tushuntirish, uni dars va sinfdan tashqari mashg'ulotlarga integratsiya qilish, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos metodlarni tanlash, mazmuniy tahlil, suhbat, musiqiy idrok va ijodiy topshiriqlar asosida tarbiyaviy natijaga erishish yo'llari ko'rsatib beriladi.*

***Kalit so'zlar:** fuqarolik kompetensiyasi, boshlang'ich ta'lim, Davlat Madhiyasi, davlat ramzlari, vatanparvarlik tarbiyasi, metodik yondashuv, milliy g'urur.*

Kirish. Boshlang'ich ta'lim inson shaxsining dastlabki ijtimoiy tajribasi shakllanadigan, bilim bilan bir qatorda qadriyat, odob, mas'uliyat va jamoaviy munosabatlar qaror topadigan muhim bosqichdir. Aynan shu davrda bola Vatan, xalq, davlat, ramz, burch, hurmat, tartib-intizom kabi tushunchalarni oddiy hayotiy holatlar orqali anglay boshlaydi. Shu bois fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishni yuqori sinflarga qoldirib bo'lmaydi; aksincha, u boshlang'ich sinf darslari, tarbiyaviy tadbirlar, maktab muhitidagi kundalik marosimlar va o'qituvchi shaxsiy namunasi orqali izchil tashkil etilishi zarur. O'zbekiston Respublikasi Davlat Madhiyasi mazkur jarayonda kuchli pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi, chunki unda yurtga muhabbat, ozodlik, tinchlik, xalq birdamligi, kelajakka ishonch va ma'naviy yuksalish g'oyalari mujassamdir.

Asosiy qism. Fuqarolik kompetensiyasi o'quvchining jamiyatdagi o'rnini anglash, ijtimoiy qoidalarga ongli amal qilish, o'z huquq va burchlarini sodda darajada tushunish, davlat ramzlariga hurmat bilan munosabatda bo'lish, oila, maktab va Vatan oldidagi mas'uliyatni his etish kabi ko'nikmalar majmuasidir. Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun bu kompetensiya murakkab siyosiy-huquqiy tushunchalar orqali emas, balki ko'rgazmali, hissiy, amaliy va takroriy tarbiyaviy vaziyatlar orqali shakllanadi. Davlat Madhiyasi shunday vaziyatlarni yaratishda qulay manba bo'lib xizmat qiladi. O'quvchi madhiyani kuylash jarayonida umumiy marosimga qo'shiladi, birgalikda ijro etish orqali jamoa a'zosi ekanini his qiladi, tik turish va hurmat saqlash orqali davlat ramziga nisbatan munosabat madaniyatini o'zlashtiradi.

Davlat Madhiyasining boshlang'ich ta'limdagi tarbiyaviy kuchi, avvalo, uning ramziy mazmuni bilan bog'liq. "Serquyosh hur o'lkam", "xalqparvar", "ajdodlar mardona ruhi", "oltin vodiylar" kabi obrazlar o'quvchi tasavvurida Vatan manzarasini jonlantiradi. Biroq bu obrazlar o'z-o'zidan pedagogik natija bermaydi. O'qituvchi har bir iborani yoshga mos, sodda va hayotiy misollar bilan tushuntirgandagina madhiya matni o'quvchi ongida qadriyatga aylanadi. Masalan, "hur o'lka" tushunchasi mustaqillik, erkinlik, tinch hayot va maktabda bemalol ta'lim olish imkoniyati bilan bog'lab izohlanishi mumkin. Shunda bola madhiyani faqat yodlanadigan she'r emas, balki o'z hayoti bilan bog'liq ma'naviy matn sifatida qabul qiladi.

Metodik jihatdan Davlat Madhiyasidan foydalanish bir necha bosqichda tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Birinchi bosqichda o'quvchilarga madhiya davlat ramzi ekani, uni ijro etish va tinglash madaniyati tushuntiriladi. Ikkinchi bosqichda matnning leksik-semantik mazmuni sodda savollar asosida tahlil qilinadi. Uchinchi bosqichda o'quvchilar madhiyadagi asosiy g'oyalarni rasm, hikoya, kichik sahna ko'rinishi yoki og'zaki bayon orqali ifodalaydi. To'rtinchi bosqichda esa o'quvchilar o'z xatti-harakatlarini madhiyada ifodalangan qadriyatlar bilan bog'lab baholashga o'rgatiladi. Bunday ketma-ketlik bilishdan his qilishga, his qilishdan amal qilishga o'tishni ta'minlaydi.

Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida Davlat Madhiyasi matni ustida ishlash o'quvchilarning nutqiy va fuqarolik kompetensiyalarini birgalikda rivojlantiradi. O'qituvchi matndagi tayanch so'zlarni ajratib, "Vatan", "xalq", "ajdod", "kelajak", "ozodlik", "mardlik" kabi tushunchalarni izohlashi mumkin. So'ngra o'quvchilardan har bir so'zga hayotiy misol keltirish, gap tuzish, kichik og'zaki matn yaratish so'raladi. Bu jarayonda bola so'z ma'nosini o'rganish bilan birga, uning ijtimoiy-tarbiyaviy mazmunini ham angelaydi. Masalan, "ajdodlar" so'zi orqali tarixiy xotira, "kelajak" so'zi orqali bilim olish va mehnat qilish zarurati tushuntiriladi.

Musiq darslarida madhiya ustida ishlash esa estetik tarbiya bilan fuqarolik tarbiyasini uyg'unlashtiradi. Madhiyaning ohangi tantanavor, ruhlantiruvchi va jamoaviy ijroga mos bo'lgani sababli o'quvchilarda ko'tarinki kayfiyat, iftixor va umumiylik hissini uyg'otadi. Ammo musiq darsida faqat kuylash texnikasi bilan cheklanib qolish yetarli emas. O'qituvchi ohangning kayfiyatini, ijro jarayonidagi tartibni, ovoz balandligi va hurmat me'yorlarini ham izohlashi zarur. Shu orqali o'quvchi san'at orqali davlat ramziga munosabat bildirishni o'rganadi.

Tarbiyaviy soatlarda "Davlat ramzlariga hurmat", "Mening Vatanim", "Madhiyamiz – faxrimiz", "Men O'zbekiston farzandiman" kabi mavzular orqali

fuqarolik kompetensiyasini yanada mustahkamlash mumkin. Bunda suhbat, savol-javob, rasmlar asosida hikoya tuzish, guruhda ishlash, rolli vaziyatlar va kichik loyiha topshiriqlari samarali natija beradi. Masalan, “Madhiyani tinglashda qanday turamiz?”, “Nega davlat ramzlarini hurmat qilamiz?”, “Vatanimizga foydali farzand bo‘lish uchun nimalar qilishimiz kerak?” kabi savollar o‘quvchini mustaqil fikrlashga undaydi. Muhimi, o‘qituvchi javoblarni baholashda faqat to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri mezon bilan emas, balki bolaning fikr yuritish darajasi, qadriyatga munosabati va hayotiy misol keltira olishini ham e‘tiborga olishi lozim.

Davlat Madhiyasi vositasida fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishda oila va maktab hamkorligi ham muhimdir. Agar bola maktabda madhiyaga hurmat ko‘rsatishni o‘rgansa-yu, uyda davlat ramzlari haqida befarq munosabatni ko‘rsa, tarbiyaviy ta‘sir zaiflashadi. Shu sababli ota-onalar yig‘ilishlarida davlat ramzlarini bolalarga to‘g‘ri tushuntirish, bayram tadbirlarida madhiya ijrosiga hurmat bilan yondashish, farzandlarga Vatan haqidagi sodda suhbatlarni ko‘paytirish bo‘yicha tavsiyalar berilishi maqsadga muvofiq. Maktab, oila va mahalla hamkorligi orqali fuqarolik tarbiyasi uzluksiz ijtimoiy muhitga aylanadi.

Pedagogik natijadorlikni baholashda faqat o‘quvchining madhiyani yod olgani yoki kuylay olgani bilan cheklanib bo‘lmaydi. Asosiy mezonlar sifatida davlat ramzlariga hurmat ko‘rsatish, madhiya mazmunini sodda izohlash, Vatan haqidagi fikrini mustaqil bayon qilish, sinf jamoasida intizomli ishtirok etish, umumiy qoidalarga amal qilish va ijtimoiy vaziyatlarda mas‘uliyatli munosabat ko‘rsatish olinishi kerak. Bunday baholash fuqarolik kompetensiyasining real ko‘rinishlarini aniqlashga yordam beradi.

Metodik tavsiyalar va amaliy yondashuvlar. Davlat Madhiyasi asosida olib boriladigan metodik ishlar o‘quvchilarning yosh psixologiyasi bilan bevosita bog‘lanishi kerak. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi abstrakt tushunchalarni to‘liq anglab yetishi qiyin bo‘lgani uchun “fuqarolik”, “mas‘uliyat”, “davlat”, “ramz”, “burch” kabi birliklar hayotiy vaziyatlar yordamida izohlanadi. Masalan, sinf mulkini asrash, darsga vaqtida kelish, navbatchilik vazifasini bajarish, tengdoshiga yordam berish, maktab tadbirida tartibli qatnashish kabi oddiy xatti-harakatlar fuqarolik madaniyatining ilk ko‘rinishlari sifatida tushuntiriladi. Shunda madhiya matnidagi yuksak g‘oyalar bola hayotidagi aniq amaliy harakatlar bilan bog‘lanadi. Bu esa tarbiyaning deklarativ emas, faoliyatga yo‘naltirilgan shaklda kechishini ta‘minlaydi.

Madhiyani o‘qitishda savol berish texnikasi ham muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi “Madhiyada Vatan qanday tasvirlangan?”, “Nega xalqimiz kelajakka ishonch bilan qaraydi?”, “Ajdodlarga munosib bo‘lish nimani anglatadi?”, “O‘quvchi

Vatan oldidagi burchini qanday bajaradi?" kabi savollar orqali o'quvchini mulohaza yuritishga undaydi. Savollar oddiydan murakkabga, kuzatishdan xulosaga, hissiy idrokdan axloqiy qarorga qarab joylashtirilsa, darsning tarbiyaviy samarasi ortadi. Bunday suhbatlarda barcha o'quvchilarni jalb qilish, ayniqsa tortinchoq bolalarga ham qisqa fikr bildirish imkonini berish zarur. Chunki fuqarolik kompetensiyasi muloqot, ishtirok va o'z pozitsiyasini ifodalash jarayonida shakllanadi.

Amaliy topshiriqlar ham madhiyaning tarbiyaviy mazmunini mustahkamlaydi. O'quvchilarga "Mening Vatanim" mavzusida uch-to'rt gapdan iborat matn yozish, "Davlat ramzlariga hurmat qoidalari" nomli kichik jadval tuzish, madhiyadagi tayanch so'zlarga mos rasm chizish yoki "Men yurtimga foydali bo'lish uchun..." jumlasini davom ettirish topshirilishi mumkin. Bunday topshiriqlar o'quvchining fikri, tuyg'usi va amaliy harakatini birlashtiradi. Natijada madhiya darsdagi bir martalik mavzu emas, balki bolaning kundalik tarbiyaviy tajribasiga kirib boradigan vositaga aylanadi.

O'qituvchi baholash jarayonida rag'batlantiruvchi yondashuvga tayanishi lozim. Boshlang'ich sinfda fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish uzoq muddatli jarayon bo'lgani uchun o'quvchining kichik ijobiy o'zgarishlari ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. Masalan, madhiyani tinglashda tartib saqlagan, guruh ishida faol qatnashgan, davlat ramzi haqida mustaqil fikr bildirgan yoki sinfdoshining fikrini hurmat bilan tinglagan o'quvchi maqtov bilan qo'llab-quvvatlanadi. Rag'bat o'quvchida ijobiy xatti-harakatni takrorlash ehtiyojini kuchaytiradi.

Natijadorlikni ta'minlash omillari. Tajribaviy-amaliy kuzatishlarda o'quvchilarning madhiya mazmunini chuqurroq anglashlari ko'p jihatdan muntazamlikka bog'liq ekani ko'rinadi. Agar madhiya faqat bayramlarda eslatilsa, uning tarbiyaviy ta'siri epizodik bo'lib qoladi. Shu sababli o'quv yilining turli bosqichlarida qisqa, lekin izchil topshiriqlar berib borish maqsadga muvofiq. Masalan, sentabr oyida davlat ramzlari bilan tanishtirish, dekabr oyida Konstitutsiya va fuqarolik burchi bilan bog'lash, bahor oylarida Vatan ravnaqi va tabiatga mehr mavzusida ijodiy ishlar tashkil etish mumkin. Bu yondashuv mavzuni takrorlash emas, balki uni yangi vaziyatlarda boyitish imkonini beradi. Shuningdek, o'qituvchi o'quvchilarning yoshiga mos mini-dagnostik topshiriqlardan foydalanishi mumkin. "Davlat Madhiyasi menga nimani eslatadi?", "Madhiyani tinglaganda men qanday turaman?", "Vatanim uchun yaxshi ishlarim" kabi soddalashtirilgan topshiriqlar orqali o'quvchilarning tushunchasi, munosabati va xatti-harakati kuzatiladi. Bunday topshiriqlar baho qo'yishdan ko'ra tarbiyaviy jarayonni aniqlash va keyingi ishlarni rejalashtirish uchun xizmat qiladi. Natijada

fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish tasodifiy emas, maqsadli pedagogik monitoringga asoslangan jarayonga aylanadi.

Umumlashtiruvchi metodik mulohazalar. Maqola mavzusi bo'yicha muhim jihat shuki, Davlat Madhiyasi orqali beriladigan tarbiya rasmiylik bilan samimiylik o'rtasidagi muvozanatni saqlashi zarur. O'quvchi davlat ramziga hurmat ko'rsatishni majburiy buyruq sifatida emas, ichki ehtiyoj va faxr hissi sifatida qabul qilishi kerak. Buning uchun o'qituvchi darsni mehribon, lekin talabchan uslubda olib boradi, har bir tushunchani bolaning hayotiga yaqinlashtiradi, o'quvchining savollarini qadrlaydi. Shunda madhiya o'quvchining xotirasida faqat yodlangan matn emas, balki maktab hayotida, oilada va jamiyatda namoyon bo'ladigan fuqarolik madaniyatining boshlang'ich manbai sifatida mustahkamlanadi. Mazkur yondashuvning yana bir afzalligi shundaki, u o'quvchilarda ijobiy ijtimoiy odatlarni barqarorlashtiradi. Bola madhiya mazmunini tushungan sari sinf, maktab, oila va mahalla hayotiga befarq bo'lmaslikni o'rganadi. Shu bois Davlat Madhiyasi asosida tashkil etilgan har bir mashg'ulot yakunida o'quvchilarga kichik amaliy vazifa berilishi foydalidir: sinfni ozoda saqlash, ota-onaga yordam berish, davlat ramzlari haqida bir savol tayyorlash yoki Vatan haqidagi yaxshi fikrni daftariga yozish. Bunday kichik topshiriqlar yuksak tarbiyaviy g'oyalarni kundalik faoliyat bilan bog'laydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasi Davlat Madhiyasi boshlang'ich sinf o'quvchilarida fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish uchun boy pedagogik-metodik imkoniyatlarga ega. U o'quvchining Vatan haqidagi tasavvurini kengaytiradi, davlat ramzlariga hurmatni kuchaytiradi, milliy g'urur va ijtimoiy mas'uliyat hissini tarbiyalaydi. Biroq bu imkoniyatlar faqat madhiya matnini yodlatish bilan emas, balki uni fanlararo bog'lash, mazmuniy tahlil qilish, interfaol metodlardan foydalanish, oilaviy tarbiya bilan uyg'unlashtirish va aniq kompetensiyaviy natijalarni baholash orqali ro'yobga chiqadi. Shu sababli boshlang'ich ta'lim amaliyotida Davlat Madhiyasi asosida tashkil etiladigan mashg'ulotlar tizimli, yoshga mos, hissiy va amaliy yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Davlat gerbi, bayrog'i va madhiyasi to'g'risida"gi qonun hujjatlari.
2. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2019.
3. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
4. Musurmonova O. Ma'naviy tarbiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2021.
5. Umumiy o'rta ta'limning boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti va o'quv dasturlari.